

Két vonulat egy képzeletbeli hármaskönyvből

Monostori Imre: *Németh László életművének fogadtatása 1925–2020*
Budapest, MMA Kiadó, 2021, 526 oldal

Tudjuk, a könyveknek megvan a maguk sorsa. Monostori Imre új, s most már azt kell mondanunk, hogy az utolsó önmaga által hitelesített könyvének sorsa szerzője tragédiájára utal vissza. Lezárta a könyvét, annak korrektúráját is elvégezte, de a könyv megjelenését már nem érthette meg, 2021. október 6-án váratlanul elhunyt. Halála erősen megérintett, s most is, hogy életéről és munkáiról gondolkodom, a leginkább azt szeretném, ha a felmerülő kérdéseket közösen beszélhetnénk meg.

Ennek a beszélgetésnek megletek volna az alapjai, ahogy korábbi beszélgetéseinknek is megvoltak. Gondolkodásunk, tevékenységi körünk sok vonatkozásban rokon volt, életpályánkban is számos közös vonás mutatkozott meg, igaz, különbözőségek is akadtak. Imre tíz évvel volt idősebb nálam, ő 1945-ben született, én 1955-ben. A XX. század sűrűjében a tízévesnyi különbség az élettapasztalatok különbözőségét is magában hordozta. Máskor ez a különbség az évek vagy inkább az évtizedek során akár el is mosódhatott volna, de velünk nem történt így. Imre 1956-ban tíz év fölött volt már, én erősen kisgyermek, 1968-ban huszonhárom éves volt, én tizenhárom, az egyetemem 1968-ban végezte, én 1979-ben – azt kell mondanom, egészen más tapasztalatokkal indultunk annak, amit életnek vagy munkának neveznek. Hiába jártunk ugyanarra az egyetemre, a szegedire, a tanári kar tíz év alatt ott is átalakult. Imrére az egyetemen Tamás Attila gyakorolta a legnagyobb hatást, vele én már csak szerkesztőként találkoztam. Pályánk mozgása mindkettőnk vidéki városba sodort, Imrét Tatabányára, engem Kecskemétre. Ha erről beszélgettünk, mindig Kecskemét polgári vonásait emlegette – Tatabányával szemben. Mindkettőnk pályája az irodalom világához kötődött, Imre az *Új Forrás*nál dolgozott, én a *Forrás* szerkesztőjeként végeztem a napi munkámat, ez a két folyóirat egyaránt 1969 márciusában indult, ráadásul mindkettő *Forrás* címmel. A két lap sorsában bőven akadtak párhuzamos vonatkozások, ekkor már szerezhettünk hasonló tapasztalatokat, főképpen a rendszerváltás előtti politikai erőkkkel való küzdelmekre gondolok ennek kapcsán. Imre írt a *Forrás*ba,

én írtam az *Új Forrás*ba, ezt a kapcsolatot ő kezdeményezte szinte a *Forráshoz* kerülésem pillanatában, Olasz Sándor a *Tiszatájtól* hasonlóan kereste velem a kapcsolatot. Most, erre az írásra készülve kivettem egy *Új Forrás*-számot a szekrényből, történetesen azt, amelyikben Nagy Gáspár emlékezetes és a szerzőnek-szerkesztőnek egyaránt viharokat hozó *Öröknyár; elmúltam 9 éves* című verse szerepelt, történetesen ebben a lapszámban is szerepel egy írásom, a szám 1984 októberében jelent meg. Imre már 1985-től az *Új Forrás* főszerkesztője volt, én 1990-től lettem a *Forrás* főszerkesztője. Volt egy időszak, amikor az általa szerkesztett *Új Forrás*, az Olasz Sándor által szerkesztett *Tiszatáj* és a *Forrás* között szoros emberi és munkakapcsolat alakult ki.

Imre húsz éven át a Komárom Megyei József Attila Könyvtár igazgatója volt, én tíz éven keresztül vezettem a kecskeméti kortárs művészeti műhelyeket összefogó gazdasági társaságot, társadalmi beágyazottságunk hiányára így egyikünk sem panaszkodhatott. Az irodalmi közeletben – Írószövetség, MAOE, különböző kuratóriumok – egyaránt szerepet vállaltunk. Mindketten aktívan részt vettünk a Németh László Társaság munkájában, Imre 1996 decemberétől volt a Társaság elnöke. Elnöksége idejére esett Németh László születésének századik évfordulója, az évfordulós megemlékezésekben a Társaság az ő vezetésével mintaszerűen vett részt.

Mindkettőnk szellemi-tudományos érdeklődésének középpontjában Németh László állt, de mintha mást akartunk volna Németh Lászlóból megmutatni. Imre a szociológiai meghatározottságokat, Németh gondolkodásának a korba való beágyazottságát és az életmű fogadtatását vizsgálta, én inkább azt figyeltem, hogy az egyes időszakokra vonatkoztatva miképpen modellezhető Németh gondolkodása. Sokat dolgozott, könyvtárigazgató volt, és főszerkesztő, ezeknek a munkáknak minden terhével és örömeivel, fontos közéleti szerepet töltött be. Élete minden szakaszához kötődően megírta a maga könyvét – itt a tanításban és a könyvtárban eltöltött éveire gondolok –, ezekhez kapcsolódtak a tudományos tevékenységének

könyvei: tudományos igénnyel kutatta Németh László és Szekfű Gyula munkásságát, s megírta a pályájának sum-mázátát is. A tudományos tevékenységek megítélésénél nem szoktuk számba venni, hogy milyen terhelések mellett születtek meg az adott munkák, eredmények, valóban a teljesítmény számít, s más nem, de azért tudnunk kell arról is, hogy van, aki más területeken is teljes tevékenységet végzett. Sokat dolgoztunk együtt a Németh László Társaságban, ez a kifejezés talán nem is helyes itt, mert mindazt, amit tettünk, örömmel tettük. A Társaság történetének első húsz évét éppen Imre írta meg, ebből az írásából idézek: „...a Társaság életének legjobb szakaszai, napjai, órái [...] a személyes kiállások, vállalások, »demonstrációk« voltak. [...] ha a kevésbé drámai szituációkra gondolok – sőt akár ha a humorosakra –, akkor is hosszú sorban tűnnek fel a magyar szellemi élet azon jelesei, akik vállalták és képviselték a Németh László-i örökséget s támogatták a Társaság munkáját. Mert *munkaközösség* volt (és az ma is) ez a gyülekezet »eleitől fogva«. A benne működőknek – úgy látszik – nem volt elegendő a magánéleti mindennapok terhe, küszködése; vették a fáradtságot, hogy valami szebben is szellemit csináljanak, például, hogy részt vegyenek Németh László *utóéletének alakításában*.”¹

Magam is életem szép pillanatai között tartom számon a Társaság konferenciáin való részvételt és az ottani szerepléseimet. Grezsa Ferenc és Vekérdi László alapvetéseit követően valójában ezeken a konferenciákon alakult ki a Németh Lászlóval foglalkozó „tudományág”. Városnevek jutnak eszembe: Hódmezővásárhely, Budapest, Szeged, Tatabánya, Kecskemét, Székesfehérvár, Debrecen, Nagybánya – s mellettük természetesen Mezőszilas. Németh László lányai, főképpen Magda és Ágnes, szinte mindegyik találkozáson ott voltak, a konferenciákon pedig fontos előadások hangzottak el Grezsa Ferentől, Vekérdi Lászlótól, Sándor Ivántól, Domokos Mátyástól, Olasz Sándortól, Görömbei Andrásról, Monostori Imrétől. Világlátásomat, a magam szempontjainak a kialakulását ezek a konferenciák, előadások alapvető módon határozták meg.

Imrével utoljára 2020 nyarán találkoztam, Németh Ágnes temetésén. A temetést követő egymástól való elköszönésünk hosszabb volt, mint máskor volt. A kulturális közélet bajairól beszélgettünk, a folyóiratoknak megkésve odaítélt pénzekről, aztán Imre megemlítette, hogy írja a recepciótörténeti könyvet, ennek kapcsán pár mondatot mondott az én írásaimról is, ezeket a mondatokat őrzöm magamban. Az, hogy az írásaimat szóba hozta,

azért volt furcsa, mert egymás írásait a beszélgetéseinkben és a levelezésünkben soha nem érintettük. Mindez nem jelenti azt, hogy egymás tevékenységével ne lettünk volna tisztában. Régóta tudom, hogy munkássága nélkül a Németh László-kutatás nem állna azon a fokon, mint amelyiken áll. Ha munkásságának erre a területre eső részét ebben a mostani írásban nem is tudom ismertetni, azt, amit az akkor említett, és azóta megjelent könyvéről írok, főhajtásnak tekintem Monostori Imre emléke előtt.

Arról, hogy miért született meg ez a könyv, s hogy miképpen kapcsolódik korábbi munkáihoz, a szerző a könyv elején szereplő *Néhány előzetes megjegyzés* című fejezetben mindent elmond. Ahhoz, hogy a magam gondolatmenetét elindíthassam, ehhez a tényeket pontosan felsorolól íráshoz fordulok. Eszerint ennek a munkának az egyik előzményét jelenti a szerző *Németh László Tanú-korszakának korabeli fogadtatása* című könyve (Magvető, 1989), a legközvetlenebb előzményét pedig *A Németh László-recepció történeti vázlat*a című írása, ez a „*Én sosem kívántam más emlékművet magamnak...*” című összeállításában jelent meg (Argumentum, 2003), és a mostani kötettel mélyen rokon a *Szekfű Gyula a változó időben* című munkája (Argumentum, 2017). Ahogy Monostori Imre is mondja, legerősebben a már jelzett „*Én sosem kívántam más emlékművet magamnak...*” című kötethez kapcsolódik a mostani munka. A könyv egyrészt szöveggyűjtemény volt, az esszé- és tanulmányíró Németh László fogadtatáshoz kapcsolódó írásokat gyűjtötte össze, másrészt mintegy utószóként szerepeltette a már említett, közel százoldalas recepciótörténeti tanulmányt, amely a fogadtatás fontosabb csomópontjait mutatta be. A visszatérést ehhez a munkához, egyben pedig a két tanulmány, az akkori vázlat és a mostani, a korábbiak a közel ötszörösére növesztett „változata” közötti különbséget a szerző a következőképpen magyarázta: „...valamennyi nevezett »előmunka« csak részleges érvényű volt, azaz egyik sem az elfogadhatóan – lényege szerint – teljes horizontot vette célba, pásztázta végig, illetve egyik sem volt komplex az életmű egyes területeinek (a gondolkodó esszéista, a kritikus, a regényíró, a drámaíró és színházi szerző) recepciótörténeti feltárásában. Ennélfogva nem érvényesülhettek minden esetben és kellően markáns módon a történeteken belüli *arányok*, sem a fogadtatás egyes meghatározó pontjai, egyszóval ennek a recepciótörténeti világnak a belső *szerkezete*. Továbbá: az időkeretek – magától értetődően – egyik esetben sem lehettek »máig« tartóak. Ez a mostani vállalkozás az első (a teljes szakirodalmat tekintve is), amely *szintézisben* gondolkodik: nemcsak az

¹ MONOSTORI Imre: *Érezni lehetett az együvé tartozást. Gondolatok a Németh László Társaság első húsz évéről = Tiszatáj, 2009, 4. sz., 67–77.*

új kutatási eredményeket építi be az irodalomtörténeti folyamatba, hanem a már megjelent, fentebb jelzett tanulmányokéit is (nemegyszer átalakítva vagy újonnan írva).”

Monostori Imre leírása annak is pontosan jelzi vállalkozása kereteit és méreteit, egyben pedig az elvégzett munka nagyságát, aki nem ismeri a könyvet. Meglehet, talán elegendő lenne azt mondanom, hogy a szerző teljesítette a célkitűzéseit, a részleteket tekintve pedig, ha egyáltalán szükségesek, a jövőbeni tanulmányíróknak lehetnek megjegyzései. Azonban még sincs ez így, mert vannak olyan területek is, amelyeket könyve bevezetőjében a szerző nem érintett.

A könyvben a szerző Németh pályájának alakulását, írásainak egymásra következő sorát követve csomópontokat alakít ki, s egységes rendszerbe foglalja a csomópontokhoz, írásokhoz kötődő, a recepció részét alkotó írásbeli megnyilvánulásokat, ahogy a könyv alcímében is áll, 1925-től 2020-ig, azaz mintegy száz év fogadtatástörténeti anyagát ismerteti. Ha figyelembe vesszük, hogy ennek az anyagnak a nagyobbik része ahhoz a XX. századhoz kötődik, amelyet az ideológiai-politikai-történeti-irodalmi viták erősen jellemeztek, s ráadásul azt sem felejtjük el, hogy Németh László személye, világlátása, a politikai és ideológiai térhez kötődő, de az adott területekhez

kívülről kapcsolódó tételei szinte állandóan vitákat gerjesztettek, akkor láthatjuk, hogy Monostori Imre milyen hatalmas munkát végzett ennek a monográfiának a megírásával. (A vitákra visszatérve: tünetértékűnek tartom, hogy az első írás, amellyel Monostori a könyvben foglalkozik, Hatvany Lajos *Levél egy Baumgarten-díjashoz* című, Gombossy Sándor néven 1930-ban közreadott vitairata volt. „A figyelmet egyelőre nem is irodalmi, hanem más típusú sajtópolémia fordította Németh László felé. Egy »levél«, egy Hatvany Lajos által írt cikk, amely éles és személyes támadás volt. Ez a cikk megrendítő erejűnek és az időben továbbrezgő hatásának bizonyult Németh László pályáját tekintve” – írja ennek kapcsán Monostori.) Az elvégzett munka méreteiről, az általa feltárt anyag nagyságáról Monostori Imre nem szólt, arra a recenzensnek kell felhívnia a figyelmet.

Az elvégzett munka nagyságát más megfontolással is érzékeltethetjük. Németh szépíró, gondolkodó, esszéista volt, munkássága meghatározhatatlanul sok területet érintett – s váltott ki az adott területeken vitákat. Ha csak a könyvben önálló fejezetet kapó vitákat nézem, akkor is hatalmas gazdagsággal találkozunk. Önálló, s nem csak irodalmi területet érintő vitákat hozott az egyes *Tanú*-számok és a *Tanú*-korszak fogadtatása, a *Sznobok és parasztok*

Németh László
nyaralójában,
1959, Sajkod
© Fortepan,
adományozó:
Németh László
Társaság

című írás, mindaz, amit Németh a szocializmusról, marxizmusról, az adott korszakokban szükségesnek gondolt reformokról írt, a népi-urbánus ütközés, a színházi bemutatók fogadtatása, a *Kisebbségben* vihara, az 1945 utáni ideológiai küzdelmek lenyomata, ötvenhatos szerepe, egyáltalán mindig és minden korszakban a szerepe – még az utóéletében is, példaként említem, hogy szerepel a könyvben egy *A kilencvenes évek elejének ütközései* című fejezet. Ha mindezeket végiggondolom, akkor azt kell mondanom, hogy a könyv egy nézőpontból, egyetlen író-gondolkodót középpontba állítva az utóbbi közel száz esztendő magyar szellemi életének keresztmetszetét adja, jelentősége éppen ezért rendkívül nagy. Csak remélni tudom, hogy jelentőségének ezt a vonását az évről évre egymásra következő és a szellemi életre is kiható politikai csatározások nem fedik el. Itt meg kell említenem, hogy feltételezésem szerint maga a Németh-filológia, ez a jelenség megmutatkozott már Németh életében is, az életmű iránti ideológiai érdeklődésből bontakozott ki s hozott számos fontos eredményt. Mindezek mellett természetesen meg kell említenem azt is, hogy az elmúlt évtizedekben, egészen máig szinte minden képes volt „átpolitizálódni”, és így szinte minden hordozott magán ideológiai jellegzetességeket.

Az eddig elmondottak után teszem fel a számomra talán legfontosabb kérdést: mégis hogyan olvassuk Monostori Imre könyvét? Maga a könyv egységes előadásba foglalt, hatalmas anyagot feltáró és bemutató kézikönyv, a kutatók nyilván a legkülönbözőbb helyeken ütik majd fel, hogy az egyes részleteit hasznosítsák majd a maguk munkájában. Ennek a könyvnek azonban van egy másik olvasata is, s mivel eddig más nem tette meg, erre is fel kell hívnom a figyelmet. A könyv szükségszerűen két vonulatból tevődik össze. Az egyik vonulat Németh pályáját követi, a fontosabb írásaihoz kapcsolódó anyagot „hozza”, a másik vonulat a pálya alakulásához és az egyes írásokhoz kötődő, a recepció részét alkotó írásokat mutatja be. Ahhoz, hogy a recepció írásait értelmezni tudja, azaz azoknak

a maga értelmezéseit előadhassa, Monostori Imre magukat a Németh-írásokat is értelmezte, azaz egy látens Németh-monográfiát hoz létre. Meg kell jegyezni, hogy a recepcióhoz tartozó írásokat is úgy mutatja be, hogy azok lehetőleg egységes képet adjanak Némethről. Különösen megmutatkozik ez a könyv záró fejezetében, amikor az addig nem tárgyalt jelenségekről – „szerelmes földrajz”, személyes és szellemi kapcsolatok, regények, drámák, esszé, vallásosság, orvosi tevékenység, pedagógusi lét – kapunk hosszszűzben bemutatott képeket. Az adott fejezetnek erre a sajátosságára Mórocz Gábor is felfigyelt: „A monográfiában a tisztán történeti feldolgozási módot alkalmazó fő rész tematikus szövegegységekkel is kiegészül – írja. – Ezekben az egymáshoz lazán kapcsolódó fejezetekben a szerző a Németh László-i életmű fontos problémáinak keresztmetszeti vizsgálatát végzi el – a recepció-központú megközelítés szűrőjén keresztül. Monostori valóságos kisenciklopédiát ír Németh személyes és szellemi kapcsolatairól, az alkotó számára meghatározó terekről (városokról, tájakról)...” Nem folytatom az idézést, Mórocz Gábornál ezt követően a már általam is jelzett területek felsorolása következik.² A fontos az, amire utalni szeretnék: Monostori itt valóban egységesnek tekinthető írásokat állít egymás mellé, nem véletlen, hogy a Németh László „szerelmes földrajzával” foglalkozó rész önálló tanulmányként, s nem recepciótörténeti áttekinthetőségként jelent meg a *Forrás* 2021. áprilisi számában.

Adott tehát a könyv két vonulata, a Németh Lászlóra vonatkozó, erősen tagolt elbeszélés, a recepció tárgykörébe tartozó írások ismertetése s a legfontosabb, főképpen az esszé- és tanulmányíróval foglalkozó, a recepció részét alkotó írások közlése – az „*Én sosem kívántam más emlékművet...*” (*Vonulatok a Németh László-recepció történetéből*) című, már jelzett kötetben. Ez a három vonulat, én is ezt a kifejezést használom, elválaszthatatlanul összetartozik, és az a két kötet, amelyik ezeket a vonulatokat magába foglalja, segíteni fogja az olvasót mindaddig, amíg a Németh László életműve iránti érdeklődés megőrződik.

² MÓRO CZ GÁBOR: *Hatások és elágazások. Monostori Imre: Németh László életművének fogadtatása 1925–2020 = Kortárs*, 2022, 3. sz., 99–102.